

Arhiva de voci – promovarea modelelor consolidate de memoria colectivă și culturală

Dr. Mariana COCIERU,
Biblioteca Națională a Republicii
Moldova

Abstract: Memoria colectivă a unui popor reprezintă în sine suma proceselor mnemotehnice individuale, încorsetate într-o mentalitate arhetipală despre lucruri și Univers. Pentru a avea acces în viitor la respectiva constantă istorică este necesar de a depune un efort considerabil la salvagardarea acesteia. Conștientizarea acestei probleme în secolul al XXI-lea a motivat structurile internaționale să aprobe o serie de politici, declanșate prin proiecte și programe privind identificarea, documentarea, cercetarea, definirea, teaurizarea și conservarea moștenirii culturale autentice în forma ei genuină (in situ) și care au devenit un instrumentariu eficient și obiectiv în păstrarea și continuitatea patrimoniului cultural național (material și spiritual). Obiectivele propuse demonstrează că patrimoniul unui popor, definit printr-un repertoriu de obiecte sau de valori intangibile simbolizate prin obiecte, este raliat moștenirii culturale din perspectiva unui reper identitar. Prin urmare, și recuperarea identității unui popor se va produce prin intermediul viabilității memoriei colective salvgardate. Unul din elementele forte ale strategiei de salvgardare a patrimoniului cultural imaterial la ora actuală îl constituie arhivele neconvenționale, drept instituții acreditate în a efectua întreaga recuzită de proceduri și procese care să asigure protejarea, cercetarea și integrarea într-un circuit vital al sferelor sociale a constituentelor memoriei colective a unei națiuni.

Cuvinte-cheie: memorie colectivă, salvgardare, arhivă de voci, patrimoniu cultural, teaurizare, istorie orală.

Abstract: A collective memory of the nation represents a sum of mnemonic individual processes, united into archetypal mentality that says about things and the Universe. The aim to access to this historical constant in the future obliges us to make an effort to safeguard it. Awareness of this problem in the 19th century had motivated the international bodies to approve a series of policies, in various projects and programs related to identification, documentation, research, definition, treasuring and preservation of the authentic cultural heritage in its original shape and form (in situ) that became an objective and effective instrument in preservation and continuity of the national cultural heritage - material, spiritual and intellectual. The proposed objectives demonstrate that a nation's heritage, defined by a repertoire of objects, or intangible values symbolized by objects, joins with the cultural heritage from the perspective of identity. Therefore, redeeming the identity of one's nation produces through the viability of its safeguarded collective memory. One of strong elements of the strategy of safeguarding of the intangible cultural heritage is the unconventional archives. These institutions are accredited to perform a whole set of procedures to ensure the protection, research and integration into a vital circle of social domains of components of one nation's collective memory.

Keywords: collective memory, safeguard, archives of voices, cultural heritage, hoarding, oral history.

Actualele paradigme în domeniul salvării patrimoniului cultural imaterial reprezintă pentru Republica Moldova exemple implementate și propuse drept model de către țările Uniunii Europene etc., deținătoare de tezaur uman viu și vestigii ale memoriei istorice și culturale mondiale. Procesul de salvagardare patrimonială include câteva direcții de activitate. Pe de o parte, se solicită măsuri privind stoparea procesului de degradare a patrimoniului cultural prin crearea unui sistem modern și eficient de conservare și punere în valoare a patrimoniului și, pe de altă parte, activități care să reanimeze investigațiile de teren pentru a identifica acele tezaure umane vii, posesoare de memorie colectivă și culturală excepțională, capabile să transmită un anumit constituent de patrimoniu imaterial tinerei generații, contribuind astfel la asigurarea viabilității acestuia. O facilitate în acest domeniu este asigurată de implementarea tehnologiilor multimedia, care pot permite executarea unor măsuri de preservare avansate în comparație cu secolul trecut și realizarea unui studiu antropologic vizual.

Printre cele nouă segmente stipulate în instrumentariul cu care operează direcția Salvagardarea Patrimoniului Cultural Imaterial al Republicii Moldova prioritate o au arhivele deținătoare de componente ale memoriei colective [1, p. 42].

Informația culturală reprezintă averea de neprețuit a unui popor. Repercusiunile sale: *capacitatea spirituală, integritatea națională, potențialul intelectual, poziția verticală și forța morală* etc. se pot exterioriza numai grație felului în care memoria colectivă ajunge la marele public, ca o expresie eficientă, capabilă să fie interpretată. De aceea, recente *arhive multimedia neconvenționale* sunt instituții care colecționează, memorează („imortalizează”), inventariază și teaurizează produse reprezentative ale memoriei culturale intangibile. O prioritate majoră și actuală trebuie să devină transmiterea informației culturale sub un contur atractiv, care să creeze stări afective intense și interes pentru noi teaurizări. Ce reprezintă noțiunea de memorie colectivă și culturală? Socio-

logul Maurice Halbwachs (în lucrarea *Les cadres sociaux de la mémoire*, 1925) subliniază faptul că, la nivel psihic, memoria colectivă și culturală a unei națiuni apare ca o consecință a interacțiunii memoriei istorice cu amintirile (memoria comună). Astfel, memoria colectivă – o înlanțuire de experiențe comune, de ordin spiritual (tradiții, obiceiuri, practici, rituri etc.) și material (obiecte, artefacte, spații culturale etc.) – este percepută drept o „memorie care este împărtășită de toți membrii unei comunități”, și care „se naște din procesul de socializare, fiind posibilă numai pe baza interacțiunilor dintre indivizi” [2]. Chiar dacă memoria colectivă vizează amintiri trăite și „limitate la un trecut recent (nu mai mult de o viață de om) și la membrii unei comunități particulare”, atunci cea culturală „nu transmite fapte, ci înțelesuri”, devenind astfel o continuare a celei colective.

Bunăoară, Jan Assmann analizând memoria culturală ca „dimensiune exterioară a memoriei umane”, va distinge două aspecte ale acesteia: „*cultura memoriei*” (*Erinnerungskultur*) și „*referința la trecut*” (*Vergangenheitsbezug*), adică memoria colectivă [3, p. 29-33]. Cultura memoriei presupune modalitatea prin care un popor susține o continuitate culturală prin salvagardarea tuturor noțiunilor, ideilor și informațiilor colective din generație în generație, în acest fel asigurând pentru posteritate o cale de reconstituire a identității culturale. Referirea la trecut trezește unui popor conștientizarea unității și unicității lor într-o geografie temporală și spațială, prin perceperea istorică a unui trecut comun. Deci pentru o memorie culturală timpul este totuși mai vast decât o viață de om. Ar fi un timp recent, reactualizat cu fiecare generație într-un timp social nou. Pentru Pierre Nora un loc al memoriei se identifică cu orice existență tangibilă sau intangibilă, care grație factorului uman și a celui temporal obține statut de entitate simbolică a moștenirii culturale a oricărei națiuni. Altfel spus, un loc al memoriei e „acolo unde memoria se cristalizează și se ascunde și are loc într-un anumit moment istoric, într-un punct de cotitură [...]” [4, p. 7]. Există locuri ale memoriei reprezentate

de diverse „site”-uri ale memoriei (arhive, muzee, cimitire, catedrale, monumente, sanctuare), concepte și practici (ritualuri, comemorări, festivaluri, pelerinaje) și obiecte (bunuri moștenite, bunuri portabile, simboluri etc.). Un loc al memoriei, de exemplu o arhivă, devine *a lieu de mémoire* doar atunci când imaginația umană o investește cu o aură simbolică [4, p.10]. Prin urmare, salvagardarea patrimoniului cultural intangibil (a moștenirii culturale), drept consecință a caracterului ireversibil și irepetabil (adică perisabil, grație performării sale orale), va viza nemijlocit preservarea simbolurilor memoriei colective și culturale ale unui popor sub diverse aspecte și cu ajutorul mijloacelor de înregistrare contemporane epocii de dezvoltare. Inițial culegerea fenomenelor imateriale se realiza prin însemnarea scrisă în caiete de teren, ocazional sau direcționată, din inițiativa proprie a oamenilor de cultură. Cu trecerea timpului apariția resurselor tehnice de tip record a făcut posibilă înregistrarea sistematică a diverselor manifestări de cultură, în acest fel inițiindu-se primele arhive sonore de *cuvânt rostit*.

În contextul menționat mai sus, ideea implementării Proiectului Național „*Arhiva de voci: interviuri cu personalități din domeniul culturii*” și creării unei arhive digitale vizuale a demarat la inițiativa și susținerea regretatului director al Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova Alexe Rău. Realizarea unei astfel de arhive a fost inspirată din practicile implementate de Biblioteca Națională a Spaniei (Biblioteca Nacional de España), amplasată în orașul Madrid (str. Paseo de Recoletos). Referințele istorice consultate subliniază că fondul de înregistrări audio ale acestei instituții cuprinde unități arhivistice cu materiale muzicale și non-muzicale, care datează începând cu anul 1938 și 1942, când, prin decrete oficiale, a fost stabilit ca fiecare persoană sau casă de discuri să depună un exemplar de produs audio în Biblioteca Națională, drept condiție indispensabilă și incontestabilă de recunoaștere a proprietății intelectuale.

Este cunoscut faptul că înregistrările audio au avut întotdeauna popularitate, constituind și un produs de consum. În-

semnătatea acestora, în extensie, acoperă necesitatea de a cunoaște realitatea socio-culturală a fiecărei epoci prin aceste mărturii sonore, care demonstrează atât gusturile față de muzică și creația populară, cât și tendințele de dezvoltare a calității sunetului înregistrat, grație unui instrumentariu modern de executare a acestor performanțe. În acest fel, înregistrările audio devin un material eficient de investigație pentru cercetătorii sociologi, muzicologi, critici și istorici ai fenomenului cultural. Pe de altă parte, colecțiile de înregistrări non-muzicale, deși mai puține la număr, în comparație cu cele care reflectă fenomenul muzical, ne pun la dispoziție perspectiva de a cunoaște vocile unor figuri importante ale literaturii, științei, politicii, teatrului, muzicii sau ale artelor în general. Grație acestor serii de înregistrări pot fi reconstituite unele lacune privind istoria unor fenomene sau manifestări culturale și sociale. Ele oferă și informații privind existența și activitatea companiilor fonogramice sau audiovizuale într-o perioadă istorică determinată etc.

În ultimii ani, Bibliotecile Lumii au cunoscut transformări spectaculoase grație noilor tehnologii din domeniul informațional. Producția digitală a documentelor sonore și utilizarea internetului a permis o avansare considerabilă și în domeniul industriilor fonogramice și audiovizuale.

În Colecția de înregistrări audio a Bibliotecii Naționale a Spaniei (care este constituită din 600.000 de unități obținute prin achiziții, donații și depozit legal) un loc considerabil, în comparație cu alte fonduri de documente tipărite, îl ocupă Secția *Arhiva Cuvântului Rostit (Spoken Word Archive – Archivo de la Palabra)*, cu un obiectiv clar de a conserva vocile din trecut și a le promova în viitor.

Primele achiziții (douăzeci și patru de discuri din ardezie, înregistrate între 1931-1933) au parvenit în 1950 de la *Arhiva Cuvântului Rostit* a Centrului de Studii Istorice, condusă de Menéndez Pidal. În anii 1960, Ministerul Educației și a Științei a preluat ideea de a crea *Arhiva Cuvântului Rostit a Culturii Spaniole*, prin compilarea înregistrărilor și publicarea unei noi colecții de treizeci de casete, cu voci originale ale figurilor

remarcabile din lumea artelor, științelor și ale politicii. Argument al interesului provocat de astfel de proiecte a fost faptul că arhiva creată de Menéndez Pidal a fost de două ori republicată: în 1990, colecția a fost lansată pe un disc de vinil, iar, mai târziu, în 1998, Centrul Cultural *Residencia de Estudiantes* a republicat-o sub forma unei cărți, care conține două discuri compacte cu texte descifrate și voci originale.

Arhiva Cuvântului Rostit (Vorbită, de Voci) a crescut în mod constant, datorită materialului primit prin intermediul Depozitului Legal (Copyright Library). Cu timpul, aceasta și-a extins volumul și semnificația, grație înregistrărilor făcute în cadrul tuturor evenimentelor culturale organizate în Sala de Ședințe a Bibliotecii (recitaluri de poezie, prezentări de carte, prelegeri, mese rotunde, conferințe etc.). Aceste manifestări au început să fie documentate în mod regulat, în anii 1970, ca urmare a politicii culturale a Bibliotecii, condusă de Hipólito Escolar și Manuel Carrión, inițiativă care persistă și azi.

Printre cele mai importante achiziții recente sunt 53 de cilindri de ceară (de fonograf) făcute spre sfr. sec. al XIX-lea, încep. sec. al XX-lea, care includ înregistrări de glume și un curs de învățământ la distanță de spaniolă ca limbă străină, publicată în Statele Unite în 1905. În 2006 au fost achiziționate colecții importante de discuri de vinil care conțin vocile scriitorilor spanioli-americieni: Gabriel Garcia Márquez, Ernesto Sabato, Nicolás Guillén, Pablo Neruda etc. Actualmente, Arhiva *Cuvântului Rostit* însumează peste 20.000 documente audio non-muzicale și este împărțită în două fonduri distincte: 1) subcolecția „Înregistrări de voci” – cuprinde publicații comerciale achiziționate prin cumpărare, donație și Depozit Legal pe diverse suporturi, de la cilindri de ceară, șelac și discuri de vinil până la formatele din ultimii 25-30 de ani: CD-uri și DVD-uri; și 2) subcolecția „Evenimente culturale la Biblioteca Națională” – creată pentru a salva și conserva memoria orală promovată în cadrul manifestărilor culturale organizate în Sala de Acte a Bibliotecii Naționale a Spaniei din 1973 și înregistrate pe bandă

magnetică, de casetofon sau DAT.

În aceeași ordine de idei, Serviciul *Audioteoteca* al Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova, fondat în anul 1961, are în gestiunea sa 107.525 documente care se împart în trei colecții distincte:

1. Muzică tipărită;
2. Cărți și publicații seriale;
3. Documente audiovizuale.

Relevantă pentru crearea *Arhivei de Voci* este cea de a treia colecție, care cuprinde atât documente muzicale, cât și non-muzicale, evaluate la – 24.660 discuri de vinil, 996 casete audio, 3.322 compact discuri și 73 casete video.

O parte considerabilă a documentelor non-muzicale este constituită din înregistrări sonore din cadrul Salonului Muzical, manifestare culturală care și-a început activitatea în anul 1963, avându-l în calitate de moderator pe muzicologul Zinovie Stolear. Între 1993-2001 saloanele au fost conduse de muzicologul și compozitorul Ion Păcuraru, iar în 2001-2002 – de muzicianul Ionița Păcuraru. Din 2008 la pupitrul acestuia se află compozitorul Constantin Rusnac, prof. univ., secretar general al Comisiei Naționale a Republicii Moldova pentru UNESCO, Doctor Honoris Causa al Academiei de Științe a Moldovei. În cadrul Salonului Muzical au fost înregistrate vocile personalităților notorii din domeniul muzicii, literaturii, cinematografului, științei etc. Primele consemnări ale ședințelor artistice erau făcute doar prin fotografiere. Începând cu anul 1993 acestea sunt conservate pe casete audio. Din 1994, parțial au cunoscut și înregistrări video. Abia din 2015 ideea constituirii *Arhivei de Voci* a generat și documentarea video și foto obligatorie a tuturor edițiilor Salonului Muzical. După cum am menționat mai sus, în scopul inaugurării acestei secțiuni de documente non-muzicale, în vara anului 2015 a demarat și activitatea Proiectului Cultural „*Arhiva de voci: interviuri cu personalități din domeniul culturii*” sub egida Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova și în colaborare cu Institutul de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei. Echipa de implementare a proiectului (dr. Mariana Cocieru; Pavel Popa, Maestru în Artă,

moderator) și-a propus o serie de obiective necesare bunei derulări a activităților. Spre deosebire de materialele înregistrate în cadrul Salonului Muzical și a altor evenimente culturale care se desfășoară în incinta BNRM, dar nu numai, și care cuprind documente muzicale și non-muzicale, cele efectuate în cadrul interviurilor *Arhivei de Voci* reprezintă narațiuni autobiografice ale protagoniștilor, înregistrate prin implicarea reperelor metodologice ale *istoriei orale*.

Metodologia istoriei orale contribuie în epoca digitală la compensarea golurilor create într-un anumit segment al constituirii istoriei în actualitate. Fără o istorie orală, o mare parte din istoria personală a secolilor XX și XXI, ar fi pierdută pentru istoria viitorului.

Informații despre anumite personalități intervievate pot fi găsite și consultate din resurse deja publicate sau difuzate multimedia, dar aceste tipuri de surse de cele mai multe ori neglijează experiența personală a intervievatului. Prin urmare metodele istoriei orale ne ajută să aflăm mai multe despre sentimentele, speranțele, aspirațiile, dezamăgirile sau despre istoriile de familie și experiențele personale ale tezaurelor umane intervievate, oferindu-le astfel șansa reconstituirii propriilor povești și a istoriei vieții și activității lor în derulare. Prin aceste istorii actorii interviurilor participă la extinderea înțelegerii trecutului trăit personal, precum și a celui trăit ca martor pasiv. Interviurile oferă și o oportunitate de a extinde interacțiunea umană, deoarece atât interviatorii, cât și cei intervievați se reunesc într-o discuție de interes comun, în acest fel sporind potențialul social al comunicării care are menirea de a aduce satisfacție ambelor tabere.

Referindu-ne la sustenabilitatea proiectului inițiat, vom sublinia complexitatea valorică generată de mesajele personalităților din domeniul culturii și ale informatorilor de folclor, care reprezintă adevărate modele umane ce cunosc și promovează trecutul. Interviuul nu este doar o sursă autorizată de documente, ci și un prototip de abordare profundă, util pentru cercetări științifice, cu aplicații practice, în măsură să faciliteze cunoașterea complexității patrimoniului

cultural.

În acest context, informațiile cuprinse în colecția digitală *Arhiva de Voci* pot servi drept suport referențial valoros pentru cercetările actuale de muzicologie, coregrafie, folcloristică, etnologie, antropologie culturală, reprezentând și o memorie colectivă colectată pentru generațiile viitoare, care vor avea acces integral la colecțiile arhivate în cadrul instituțiilor de cultură și cercetare.

Arhiva de Voci inițiază evidențierea celor mai remarcate personalități din domeniul culturii, a informatorilor de folclor din Republica Moldova, care cunosc adevărate valori ale patrimoniului cultural imaterial național pentru a fi redescoperite și promovate în viitor.

Înregistrările video ale interviurilor sunt însoțite de documente grafice (fotografii), scrise (articole biografice) și sunt tezurizate pentru a face parte din *Arhiva de Voci* a Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova. Din iunie 2015 și până în prezent au fost efectuate peste 40 de interviuri. În 2016 au apărut primele rezultate ale acestui proiect în urma publicării a 10 volume pe suport optic DVD-ROM, care conțin materiale video, foto și text ce reflectă viața și activitatea următoarelor personalități: Ion Dascăl, Artist al Poporului; Vladimir Cobasnean, Maestru în Artă; Andrei Tamazlăcaru, Artist al Poporului; Ion Domenico, jurnalist; Rodica Buhnă, interpretă de muzică populară; Victor Botnaru, Maestru în Artă; Zinaida Bolboceanu, Artist al Poporului; Anatol Magdâl, Maestru în Artă; Dumitru Caranda, dirijor; și Mihai Chiriac, coregraf. Prezentarea acestei colecții de discuri a avut loc în cadrul Salonului Internațional de Carte, ed. a XXV-a, la 1 septembrie 2016. Evenimentul s-a desfășurat în Sala de Conferințe „Alexe Rău” a Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova, fiind moderat de Pavel Popa, Maestru în Artă, membru al echipei de elaborare a respectivei colecții. În cadrul prezentării au fost invitați protagoniștii primelor 10 volume, directorii celor două instituții implicate în realizarea proiectului *Arhiva de Voci*: Elena Pintilei, director al BNRM, și dr. hab. Vasile Bahnaru, director al IF, AȘM;

scriitori, critici literari, muzicieni, interpreți de folclor, bibliotecari și elevi. Obiectivul esențial al lansării a urmărit argumentarea selectării celor 10 personalități, drept modele culturale consolidate, care pot fi propuse publicului larg pentru cunoaștere și apreciere. Fiecare protagonist a subliniat în discursul său cele mai relevante momente din biografia sa, prezentând publicului și câte un argument din creația și activitatea proprie. Primele 10 volume reprezintă pentru executorii proiectului un rezultat considerabil și o temelie eficientă de constituire a *Arhivei de Voci*, care urmează a fi suplinită cu noi producții care să invoce interesul tinerei generații pentru cultură și patrimoniu cultural intangibil, prin valorificarea narațiunilor autobiografice ale personalităților naționale (scriitori, actori,

muzicieni, coregrafi, bibliotecari, pictori etc.) și a informatorilor de folclor în contemporaneitate. În anul 2017 echipa de implementare a obținut Premiul Național GALEX pentru cel mai bun proiect biblioteconomic în cadrul Galei Laureatilor Premiilor Naționale „GALEX”, ediția a VII-a, decernat de Biblioteca Națională a Republicii Moldova.

În concluzie, identitatea culturală definește lumea în care trăim, fiind totodată și un identificator al fiecăruia. Proiectul cultural demarat are o rezonanță esențială, credem, noi, atât pentru istorie, cât și pentru societate, deoarece dezvăluie trăsăturile definitorii ale unui grup de persoane și respectul pe care îl au față de cultura din care provin.

Referințe bibliografice:

1. CAVRUC, Valeriu, Postică, Gheorghe. Salvagardarea Patrimoniului Cultural Național al Republicii Moldova. În: *Academos*. 2010, nr. 2.
2. BOJOGA, George. Despre istoria memoriei. 14 aprilie, 2011. [Accesat 29.07.2017]. Disponibil: <https://georgebojoaga.wordpress.com/2011/04/14/11/>.
3. ASSMANN, Jan. Das kulturelle Gedächtnis: Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen. Auflage: Verlag C. H. Beck, 2007.
4. NORA, Pierre. *Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire*. În: *Representations, Special Issue: Memory and Counter-Memory*. 1989, nr. 26, pp. 7-25.

